

Анатолій Музика

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
провідний науковий співробітник відділу
проблем кримінальної юстиції та кримінології
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7822-5889>
Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/E-1499-2019>
muzyka.kyiv.ua@gmail.com

УДК 343.2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ЕКОНОМІЯ: СУТЬ ПРОБЛЕМИ

Анотація. У статті здійснено критичний аналіз мовного звороту “принцип економії кримінальної репресії”, що вже давно використовується в юридичній літературі. Це формулювання традиційно слугує поясненню певної державної діяльності, яка зазвичай характеризується позитивно. Проте таке розуміння цього мовного звороту є некоректним – він не утворює необхідної смислової єдності. Наведено практичні аргументи на користь авторської позиції, зокрема, використано законодавче визначення поняття “репресії”, що наповнене негативним змістом.

Стверджується, що пов’язувати економію з репресією – це явна категоріальна помилка. Але головне полягає в тому, що взагалі не існує якихось підстав для виокремлення такого власне принципу у кримінальному праві. У цьому аспекті привернуто увагу до наукового доробку процесуалістів, які вивчають не “економію репресії”, що є цілком правильним, а принцип процесуальної економії.

Також значна увага приділена принципу пропорційності у праві, що має універсальне значення, а тому його відображено у багатьох вітчизняних галузях законодавства. Наведена практика Конституційного Суду України і Верховного Суду, які активно послуговуються зазначеним принципом.

Визначено мету дослідження: концептуалізувати розуміння емпіричного підходу “кримінально-правова економія” до розв’язання відповідних проблем у законодавчій і правозастосовній діяльності; обґрунтувати необхідність його запровадження.

Ефективність застосування запропонованого підходу безпосередньо пов’язана з правильним обранням методологічного інструментарію, що уможливить надійно орієнтуватися в життєвих реаліях. Його застосування, на думку автора, має спиратися, зокрема, на такі методи дослідження, як правовий прагматизм і верховенство права. Розкрито зміст цих методів.

Наголошується, що кримінальне законодавство загалом є пунітивним (каральним). Проте цей факт не є визначальним у правовій державі, оскільки законодавець і юридична практика сповідують баланс публічних і приватних інтересів. Головно йдеться про розумні межі застосування засобів кримінально-правового характеру. В основу реалізації такого завдання покладається кримінально-правова економія – соціально зумовлений у законодавчій і правозастосовній діяльності емпіричний підхід до розв’язання відповідних проблем у кримінальному праві шляхом реалізації низки принципів, зокрема – законності, юридичної визначеності, пропорційності, *ultima ratio*, гуманізму.

Актуалізований підхід стосується не лише покарання. Він поширюється на формування будь-яких інститутів (окремих норм) Загальної й Особливої частин Кримінального кодексу України. Такий підхід охоплює широку проблематику юридичної реальності, що втілюється

в законодавчій і правозастосовній діяльності. Це – криміналізація / декриміналізація діяння чи пеналізація / депеналізація кримінального правопорушення, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування. Визначено перспективи подальших досліджень порушеної проблеми.

Ключові слова: кримінально-правова економія; принцип пропорційності; верховенство права; правовий прагматизм; кримінальна відповідальність.

Обрання теми цього дослідження певною мірою надихнули праці В. Сташиса про покарання¹. Розпочинаючи свій пошук, 10 жовтня 2025 р. ми скористалися можливостями штучного інтелекту (далі – ШІ) і запитали, що означає поняття “кримінально-правова економія”, на що одержали відповідь: “Огляд від ШІ недоступний для цього пошукового запиту”. Буквально через годину повторили запитання – цього разу ШІ продемонстрував своє вміння навчатися, хоча вочевидь схибив: “Кримінально-правова економія” означає принцип ‘економії кримінальної репресії’, який є одним із спеціальних принципів кримінального права. Він полягає в застосуванні кримінального покарання лише до суспільно небезпечних діянь, які чітко визначені законом як злочини, та у відмові від покарання, якщо є можливість досягти виправлення особи без нього, з урахуванням загального рівня розвитку суспільства”.

Цей факт слугує додатковим аргументом на користь того, що запропонований нами термін, ймовірно, раніше невідомий для вітчизняного права. Таке припущення ґрунтується і на результатах вивчення доступної літератури, яка могла б містити бодай просте використання зазначеного терміна – наш пошук був даремним.

В юридичній літературі, коли висвітлюються принципи кримінального права, чи просто згадуються чинні положення Кримінального кодексу України (далі – КК України)² або ж пропонуються якісь корективи до нього, нерідко використовується словосполучення “кримінальні репресії”. Зокрема, якщо автори зачіпають питання Особливої частини зазначеного Кодексу, робиться це на позначення вектора криміналізації певних діянь (посилення кримінальної відповідальності). Якщо йдеться про декриміналізацію діянь (пом’якшення “кримінальної репресії”), додатково вживається слово “економія”. Усе це в сукупності називають “принцип економії кримінальної репресії”. До прикладу, можна назвати низку підручників і решту творів, у яких він згадується чи досліджується³. Подеколи його називають інакше, зо-

¹ Див., зокрема: В Сташис, *Вибрані праці* (В Тацій (ред), Право 2015) 766–789.

² Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>> (дата звернення 20.11.2025).

³ *Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студентів юрид. вузів і фак.* (П Матишевський (ред), Юрінком Інтер 1997) 22; П Матишевський, *Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студентів юрид. вузів і фак.* (А.С.К. 2001) 43; А Вознюк, *Кримінальне право України. Загальна частина: конспект лекцій* (Освіта України 2016) 16; П Фріс, *Кримінальне право України. Загальна частина: підручник* (вид. 3-тє, доп. і перероб., Фенікс 2018) 14; П Берзін, *Кримінальне право України. Загальна частина: підручник: у 3-х т. Т. 1. Загальні засади* (2-ге вид., виправ. та доп., Дакор 2019) 180–181;

крема як “принцип економії репресії”⁴, “принцип економії кари”⁵, “принцип економії кримінально-правової репресії”⁶.

Чи правильно в такий спосіб відображається зміст відповідної державної діяльності? На нашу думку, таке формулювання є некоректним. Водночас порушена проблема не обмежується винятково термінологічним акцентом. Мовний зворот “принцип економії кримінальної репресії” не утворює необхідної смислової єдності. Практичні аргументи на користь нашої позиції мають таке спрямування.

По-перше, за тлумачним словником української мови, поняття “економія” означає ‘бережливість, ощадливість при витрачанні чого-небудь; вигода від бережливого, ощадливого витрачання чого-небудь’⁷; своєю чергою поняття “репресія” (пізньолат. *repression* – придушення, від лат. *reprimere* – придушувати, приборкувати, стримувати, зупиняти)⁸ наповнене негативним змістом. Репресії – це каральні, примусові заходи, які застосовуються здебільшого для боротьби з політичними противниками (політичні репресії). Законом України “Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років” від 17 квітня 1991 р. (у редакції від 30.08.2025) визначено, що зазначені репресії – це засоби примусу, що здійснювалися репресивними органами комуністичного тоталітарного режиму у 1917–1991 рр., зокрема позасудовими органами, проти окремих осіб, груп населення, народів з класових, національних, політичних, релігійних, соціальних мотивів у формах, визначених цим Законом (ст. 1¹)⁹.

Формами репресій визнано, зокрема: позбавлення життя; примусове безпідставне поміщення здорової людини до психіатричного закладу за рішенням позасудового або іншого репресивного органу; примусове позбавлення громадянства СРСР, УРСР (УСРР) і вислання за межі СРСР; заслання; вислання; депортація; обмеження у праві проживання в окремих містах, місцевостях або адміністративно-територіальних одиницях; подовження під час

Кримінальне право України. Загальна частина: підручник (О Литвинов (ред), Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020) 12–13.

Принадібно зазначимо, що “принцип економії кримінальної репресії” описав у своєму виданні і Р. Вереша, виклавши дослівно, без необхідного посилання, відповідний текст із підручника П. Матишевського (див.: Р Вереша, *Кримінальне право України на сучасному етапі. Загальна частина: навчальний посібник* (Алерта 2022) 29–30). На жаль, аналогічне гріхопадіння він вчинив і під час висвітлення у посібнику багатьох інших питань. Чи таким має бути кримінальне право України на сучасному етапі? В Махінчук, ‘Принцип економії репресії у новому Кримінальному кодексі України – важлива запорука адекватності покарання’ [2001] 11 Підприємництво, господарство і право 69–72.

⁵ *Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник* (В Навроцький (ред), Юрінком Інтер 2013) 58.

⁶ *Кримінальне право України. Загальна частина (Українсько-європейські студії): підручник: у 2 книгах. Книга 1. Вступ до кримінального права України. Вчення про кримінальне правопорушення* (О Дудоров, А Стрижевська (ред), Норма права 2025) 92–93; О Бахуринська, ‘Принцип економії кримінально-правової репресії: до визначення поняття’ [2017] 4 Право і суспільство 204–210.

⁷ *Словник української мови: в 6 т. Том 3: З (І Білодід (ред), Наукова думка 1972) 143.*

⁸ *Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 5: П – С* (Ю Шемшученко (голова редкол), Укр. енцикл. 2003) 294.

⁹ Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років: Закон України від 17 квітня 1991 р. № 962-ХІІ <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text>> (дата звернення 20.11.2025).

Другої світової війни 1939–1945 рр. для особи, яка відбула покарання, строку позбавлення волі “до закінчення війни” або залишення особи в таборах Народного комісаріату внутрішніх справ для роботи в статусі вільнонайманих працівників; примусове направлення особи до трудової армії; утримання в перевірочно-фільтраційних таборах або пунктах особи, яка повернулася в СРСР шляхом добровільної або примусової репатріації; примусове направлення особи після перевірочно-фільтраційного табору або пункту на відбудову народного господарства; позбавлення майна шляхом: націоналізації, експропріації, конфіскації за рішенням або вироком репресивного органу, розкуркулення, вилучення репресивним або іншим органом під час здійснення обшуку, позбавлення житла; застосування або поширення дії закону чи іншого нормативного акта про кримінальну відповідальність, який встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність чи іншим чином погіршує становище особи, на особу, яка вчинила відповідне діяння до набрання чинності таким законом або актом; призначення за вчинений злочин чи адміністративне правопорушення більш суворого покарання, стягнення, ніж передбачено за такий злочин, чи адміністративне правопорушення законом або іншим нормативним актом про кримінальну чи адміністративну відповідальність; захоплення заручників; інтернування; гласний або негласний нагляд з боку репресивних органів; позбавлення або обмеження виборчих, трудових, інших громадянських прав (ст. 2 цього Закону).

Викладене свідчить, що ‘репресія – це не лише історичний термін або словникове визначення. Це реальні долі мільйонів людей, які стали жертвами беззаконня, тиранії, ненависті’¹⁰.

Якщо навіть умовно пов’язати у взаємній відповідності поняття “економія” і “репресія” (за сприйняття доречності останнього в аналізованому вжитку), таке мовлення слід визнати помилковим – зазначена конструкція ілюструє невластиве поєднання термінів, що мали б логічно розкривати відповідний напрям державної діяльності. Репресії зазвичай пов’язані з порушенням норм і принципів як національного, так і міжнародного права. Про яку ж економію кримінальних репресій тут можна говорити? Мабуть, вже краще визнати наявність “менш гуманних” і “більш гуманних” репресій – чи не так? Яким мірилом допустимо визначати так звану економію тієї чи іншої форми репресії щодо конкретної людини? Адже для одного – позбавлення волі буде благом (добре, що залишили живим, не стратили), для іншого – виправні чи громадські роботи спричинять відчуття неймовірної ганьби, стануть довічними муками совісті.

Аналізована конструкція також однобічно, не повною мірою розкриває смисл наявних процесів у сфері кримінально-правової політики. Ні для кого

¹⁰ Репресія – це що таке, визначення простими словами, суть, приклад (03.04.2025) <<https://karapuziki.com.ua/represia-tse-shcho-take-vyznachennia-prostymy-slovamy-sut-pryklad>> (дата звернення 20.11.2025).

не стане відкриттям, що Кримінальний кодекс систематично зазнає всіляких, різного характеру змін, а не єдино тільки щодо посилення / пом'якшення відповідальності. Окрім того, застосування будь-яких репресій, навіть "економно артикульованих", суперечить законодавчому положенню: "покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність" (ч. 3 ст. 50 КК України). Отже, по-друге, пов'язувати економію з репресією – це, на нашу думку, явна категоріальна помилка¹¹. Нарешті, по-третє, і це головне, полягає в риторичному запитанні: а чи існують взагалі якісь підстави для виокремлення такого власне принципу в кримінальному праві?

Тут важливо привернути увагу до наукового доробку процесуалістів з цього питання, він є доволі помітним. Прикметно, що вони вивчають не "економію репресій" (і це є правильним рішенням), а *принцип процесуальної економії*. Він став предметом багатьох досліджень – захищені принаймні дві дисертації¹², опубліковано чимало статей¹³, спостерігається вияв активної уваги до цього принципу в судовій практиці¹⁴.

Наявність у кримінальному процесі України принципу процесуальної економії у своїй дисертації (за наукового консультування В. Нора) уперше обґрунтувала, а також сформулювала визначення цього поняття І. Сопронок – 'як правову вимогу бережного й раціонального використання процесуальних засобів, часу та сил суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності з одночасним забезпеченням правильного застосування кримінально-процесуального законодавства з метою швидкого й повного розкриття злочинів, викриття винних та притягнення їх до відповідальності'¹⁵.

¹¹ Зазначений термін (англ. category mistake) у 1949 р. ввів до наукового обігу британський філософ Гілберт Райл (Gilbert Ryle, 1900–1976).

¹² І Сопронок, 'Принцип процесуальної економії в кримінальному процесі України' (дис канд юрид наук, 2011) 227; І Канюка, 'Принцип процесуальної економії в кримінальному судочинстві України' (автореф дис канд юрид наук, 2015) 20.

¹³ Див., зокрема: С Музичко, 'Поняття принципу процесуальної економії в цивільному судочинстві' [2022] 73(1) Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право 92–97; С Коргод, 'Застосування принципу процесуальної економії в цивільному судочинстві в умовах воєнного стану' [2023] 4 Юридичний вісник 45–52; С Єсімов, В Боровікова, 'Процесуальна економія як принцип адміністративного судочинства' [2023] 4 Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ 60–71 <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-4-8>; Н Василюк, В Гансецька, 'Реалізація принципу процесуальної економії в цивільному судочинстві' [2024] 4(57) Прикарпатський юридичний вісник 46–50; О Снідевич, 'Принцип процесуальної економії у судочинстві (дискусійні аспекти)' [2024] 81(1) Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право 242–247 <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.38>.

¹⁴ Я Берназюк, 'Принцип процесуальної економії як складова ефективності адміністративного судочинства' [2021] 6(18) Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління 133–142; Д Лупенник, 'Цивільний процес в умовах воєнного стану' (Національна школа суддів України, 13 травня 2022 р.) <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_05_20_prezent_Luspenik.pdf> (дата звернення 20.11.2025); А Бучик, 'Застосування принципу процесуальної економії в умовах воєнного стану', *Соціальні права. Виклики воєнного часу: збірник тез доповідей Шостої Міжнародної науково-практичної конференції "Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики"* (м. Київ, 6 липня 2023 р.) (Право 2023) 305–309 <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Princip_procес_ekonomii_Buchik_6_07_2023.pdf> (дата звернення 20.11.2025)

¹⁵ Сопронок (н 12) 3.

Принцип процесуальної економії пов'язують передусім зі швидкістю та правильністю вирішення справи. Науковці зазвичай розглядають процесуальну економію як вихідну ідею, що рухає процес у напрямі найбільш оптимального використання процесуальних засобів задля оперативного вирішення відповідної справи¹⁶.

Автор баварського кодексу Ансельм Фейербах визначав кримінальний процес як “прагматичну частину кримінального права”¹⁷. Мабуть, не буде помилковим стверджувати, що й кримінальне право не позбавлене прагматичного наповнення (так само – й інші види державного примусу). Звідси робимо висновок про реальну можливість і необхідність застосування *нового емпіричного підходу* до розв’язання відповідних проблем у царині законодавчої та правозастосовної діяльності – *кримінально-правової економії*, що загалом має ґрунтуватися на верховенстві права і правовому прагматизмі. Про це йтиметься далі.

Серед принципів кримінального права М. Панов виокремлював принцип обмеження меж кримінальної відповідальності. Водночас він зазначав, що цей принцип часто називають у літературі принципом “економії кримінальної репресії”¹⁸. У термінологічному сенсі таке розуміння вченого видається раціональним і з ним можна було б погодитися, якби у правознавстві цілком продуктивно не послуговувалися принципами відповідного змісту і з давно усталеними назвами. Це, зокрема, принципи законності, юридичної визначеності, пропорційності, *ultima ratio*, гуманізму. Їх системне додержання (разом з іншими принципами) у законодавчій і правозастосовній діяльності, на відміну від так званого принципу економії кримінальної репресії, слугує кримінально-правовій економії.

Наш сучасник, німецький юрист і філософ Ерік Андреас Гільгендорф (нім. *Eric Andreas Hilgendorf*), у статті “Punitivität Und Rechtsgutslehre: Skeptische Anmerkungen Zu Einigen Leitbegriffen Der Heutigen Strafrechtstheorie”¹⁹ (переклад датовано 2012 р.)²⁰ аналізує межі здійснення державою каральної влади, що безпосередньо пов’язано з додержанням принципів кримінального права. Зокрема, автор розкриває зміст принципів пропорційності й *ultima ratio*. Він наголошує на такому.

Кримінальні закони, як і всі інші закони, мають відповідати принципу пропорційності, тобто мати законну мету та бути придатними для її досягнення, бути необхідними й домірними. За можливості, вони мають бути

¹⁶ С Коросд, ‘Процесуальне забезпечення ефективності цивільного судочинства’ (дис докт юрид наук, 2014) 172.

¹⁷ Цит. за виданням: Л Лобойко, О Банчук, *Кримінальний процес: навч. посібник* (Ваіте 2014) 12.

¹⁸ М Панов, ‘Принципи кримінального права’, *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право* (В Тацій (голова), В Борисов (заст. голови) ред. кол., Право 2017) 825–826.

¹⁹ Eric Hilgendorf, ‘Punitivität Und Rechtsgutslehre: Skeptische Anmerkungen Zu Einigen Leitbegriffen Der Heutigen Strafrechtstheorie’ [2010] 22(4) *Neue Kriminalpolitik* 125–131.

²⁰ Эрик Хильгендорф, ‘Пунитивное законодательство и уголовно-правовая доктрина. Скептические замечания к некоторым руководящим терминам современной теории уголовного права’ [2012] 1 *Вопросы российского и международного права* 111–141.

найменш суворим засобом для досягнення мети, встановленої законодавцем. Принцип пропорційності обмежує каральну владу держави принаймні остільки, оскільки недоладні закони не здатні досягти бажаної мети. З-поміж відповідних законодавчих засобів необхідно обрати саме те, що найменше зачіпає інтереси суб'єктів правовідносин. Під час встановлення придатності та необхідності зазначених засобів йдеться здебільшого про емпіричні питання, оцінюючи які законодавець діє на власний розсуд. Принцип пропорційності не дає змоги робити висновки про те, які цілі ставить чи має ставити законодавець. Однак вони не повинні суперечити конституції, особливо основним правам і свободам громадян²¹.

Далі Е. Гільгендорф акцентує увагу на принципі *ultima ratio*. Закони повинні відповідати зазначеному принципу, тобто вони мають бути останнім засобом впливу держави на порушника, коли решта засобів вичерпана або існує така небезпека. Прихильники цього принципу вважають, що відповідна законодавча мета не може бути також успішно досягнута засобами цивільного або адміністративного права. Принцип *ultima ratio* відповідно до ліберальних уявлень дає підстави зробити висновок про те, що кримінальне право, як найсерйозніша форма втручання держави в правову сферу громадян, має бути використане лише тоді, коли застосування інших засобів є безнадійним. Критики прогнозують систематичне порушення цього принципу і дорікають законодавцю в тому, що кримінальне право використовується не як останній, а як перший (подеколи – єдиний засіб впливу); тобто відбувається зловживання правом. Аналізований принцип можна розглядати як вияв принципу пропорційності, відповідно до якого необхідно використовувати найменш суворий з усіх підходящих засобів. Оскільки кримінальне право є найсерйознішим інструментом держави для захисту правових благ, то з цього випливає, що його треба застосовувати як крайній засіб. Використання кримінального права порівняно з іншою державною діяльністю є справою другорядною. В аспекті проблеми пунітивного законодавства це означає таке. Якщо законодавець використовує кримінально-правові засоби без переконаності в тому, що не можуть бути використані й інші засоби, то він порушує принцип *ultima ratio*, викликаючи невдоволення пунітивним законодавством²².

Викладене свідчить на користь виправданої уваги до принципу пропорційності з боку українських науковців і практиків²³. У проєкті КК України

²¹ Хильгендорф (н 20) 120–121.

²² Хильгендорф (н 20) 121–122.

²³ Див., зокрема: Ю Пономаренко, *Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень* (Право 2020) 396–403; Я Берназюк, 'Принцип пропорційності у практиці Європейського суду з прав людини' [2021] 6(18) *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління* 197–214; Н Гуророва, 'Принцип пропорційності щодо кримінальних правопорушень у сфері охорони здоров'я', *Політика у сфері боротьби зі злочинністю: стан та перспективи* (П Фріс (ред), Ваіте 2025) 59–63; *IUS PUNIENDI: голоси епох в суголосі днів – до 85-річчя від дня народження проф. М. І. Панова (in memoriam): матеріали круглого столу, що відбувся у межах ІХ Харківського міжнародного юридичного форуму 27 вер. 2025 р.* (Ю Пономаренко (ред), Право 2025) 320.

серед пропонованих принципів цілком слушно не передбачено так званий принцип “економії кримінальної репресії” (автор розділу – М. Хавронюк)²⁴. Натомість доречно визначені, зокрема, принципи законності, юридичної визначеності, пропорційності, гуманізму, які спроможні належно слугувати досягненню економії у кримінальному праві. До прикладу:

Стаття 1.3.4. Принцип пропорційності

1. Кримінально-правові засоби є крайніми засобами реагування держави на проти-правні діяння, передбачені цим Кодексом.
2. Пропорційність є основою поділу кримінальних правопорушень на види.
3. Кримінально-правові засоби встановлюються відповідно до ступеня тяжкості кримінального правопорушення та застосовуються з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення й особи винного.
4. Надмірність кримінально-правових засобів не допускається.
5. Більш суворий кримінально-правовий засіб встановлюється та застосовується тільки тоді, коли менш суворого засобу недостатньо для досягнення їхньої мети²⁵.

Варто зазначити, що в цитованому тексті водночас виражені й елементи принципу *ultima ratio*.

МЕТА НАШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: концептуалізувати розуміння емпіричного підходу “кримінально-правова економія” до розв’язання відповідних проблем у законодавчій і правозастосовній діяльності; обґрунтувати необхідність його запровадження.

Принцип пропорційності у кримінальному праві певною мірою (оскільки акцентовано лише на покаранні за вчинене правопорушення) передбачений у Хартії основних прав Європейського Союзу: ‘Суворість покарання має відповідати тяжкості вчиненого злочину’ (ч. 3 ст. 49 ‘Принципи законності і пропорційності кримінальних правопорушень та покарань’)²⁶.

Принцип пропорційності має універсальне значення, а тому відображений у багатьох вітчизняних галузях законодавства. До прикладу, Кодекс адміністративного судочинства України наголошує на обов’язку адміністративних судів перевіряти, чи були рішення, дії чи бездіяльність суб’єктів владних повноважень ухвалені (вчинені) ‘пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія)’²⁷ (п. 8 ч. 2 ст. 2). Пропорційність законодавцем віднесена і до основних

²⁴ М. Хавронюк, ‘Принципи КК та його застосування’, *Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення* (Ю. Баулін, М. Хавронюк (ред.), ВАІТЕ 2024) 40–48.

²⁵ Текст проекту нового Кримінального кодексу України станом на 15.10.2025 <<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/11/12/00-kontrolnyj-proyekt-kk-15-10-2025-eksperty-frn.pdf>> (дата звернення 20.11.2025).

²⁶ Charter of fundamental rights of the European Union <https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf> (accessed 20.11.2025).

²⁷ Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>> (дата звернення 20.11.2025).

засад (принципів) цивільного судочинства (п. 5 ч. 3 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України). Його розкрито у такий спосіб:

Суд визначає в межах, встановлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо²⁸ (ст. 11).

Також принцип пропорційності передбачено Законом “Про адміністративну процедуру”²⁹ від 17 лютого 2022 р. (п. 6 ч. 1 ст. 4; ст. 11), Законом “Про правотворчу діяльність”³⁰ від 24 серпня 2023 р. (п. 4 ч. 1 ст. 3).

Так само Конституційний Суд України неодноразово у своїх рішеннях наголошував на необхідності додержання принципу пропорційності. Зокрема:

Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (частина перша статті 64 Основного Закону України). Встановлення обмежень прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним (абзац шостий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 19 жовтня 2009 р. № 26-рп/2009)³¹;

Конституційний Суд України вважає, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права (абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 1 червня 2016 р. № 2-рп/2016)³²;

Обмеження конституційних прав обвинуваченого повинно відповідати принципу пропорційності: інтереси забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та безпеки тощо можуть виправдати правові обмеження прав і свобод тільки в разі адекватності соціально обумовленим цілям

²⁸ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>> (дата звернення 20.11.2025).

²⁹ Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>> (дата звернення 20.11.2025).

³⁰ Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>> (дата звернення 20.11.2025).

³¹ Рішення Конституційного Суду України від 19 жовтня 2009 р. № 26-рп/2009 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09#Text>> (дата звернення 20.11.2025).

³² Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 р. № 2-рп/2016 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>> (дата звернення 20.11.2025).

(абзац четвертий підпункту 4.2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004)³³;

Конституційний Суд України враховує практику Європейського суду з прав людини щодо застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції в аспекті порушення цієї статті у зв'язку з тим, що захід у вигляді конфіскації покладав на заявників “індивідуальний і надмірний тягар” і був непропорційним щодо вчиненого правопорушення, яке полягало в недекларуванні валютних цінностей при переміщенні їх через митний кордон³⁴.

Принцип пропорційності активно використовується і в юридичній практиці Верховного Суду³⁵.

Повертаючись до аналізу запровадженого нами в науковий обіг і юридичну практику поняття “кримінально-правова економія”, є підстави стверджувати, що йдеться про реальний правовий феномен, а не “річ у собі” (ноумен). Він доступний людському пізнанню і підлягає втіленню у життя. Повторимо, його необхідно розглядати як *емпіричний підхід* у царині законодавчої та правозастосовної діяльності. Але така діяльність не має обмежуватися лише втіленням практичного життєвого досвіду, нехтувати теоретичними знаннями – неприпустимо. Як слушно зазначає Е. Гільгендорф, ‘кримінальне законодавство і визначення заходів кримінальної відповідальності, що не керуються та не контролюються наукою, ризикують стати простим інструментом задоволення ірраціональних потреб у застосуванні покарання’³⁶. Тому цілком виправданим є звернення науковців до відповідної проблематики – щодо фактичного відображення кримінально-правової економії в законодавстві та стану її реалізації в судовій практиці (не завжди вдалих рішень)³⁷.

Ефективність застосування запропонованого підходу безпосередньо пов'язана з правильним обранням методологічного інструментарію, що

³³ Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>> (дата звернення 20.11.2025).

³⁴ Рішення Конституційного Суду України від 21 липня 2021 р. № 3-п(II)/2021 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-21#Text>> (дата звернення 20.11.2025).

³⁵ Я. Берназюк, ‘Принцип пропорційності (дотримання балансу) як важлива складова верховенства права’ (Національна школа суддів, 3 грудня 2024 р.) 27 <https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/114_principle_of_proportionality_bernaziuk.pdf> (дата звернення 30.10.2025).

³⁶ Хильгендорф (н 20) 130.

³⁷ Див., зокрема: Д. Азаров, ‘Штраф за вбивство: мета покарання у фокусі судової дискреції’, *IUS PUNIENDI: голоси епох в суголоссі днів – до 85-річчя від дня народження проф. М. І. Панова (in memoriam): матеріали круглого столу, що відбувся у межах ІХ Харківського міжнародного юридичного форуму 27 вер. 2025 р.* (Ю. Пономаренко (ред), Право 2025) 98–106; О. Горох, С. Коломієць, *Засади звільнення від покарання за кримінальним правом України* (Норма права 2025) 312. Зазначені дослідження переконливо ілюструють той факт, що у відповідних сферах державної діяльності проблема реального досягнення кримінально-правової економії є надзвичайно складним завданням. Зокрема, наявність у законодавстві необмеженої судової дискреції з питань призначення покарання породжує різнобітні вироки у справах про доволі схожі кримінальні правопорушення, протидіє досягненню єдності судової практики. Зрештою, підриває віру людей у справедливість. Своєю чергою потребує подальшого вдосконалення й інститут звільнення засуджених від покарання. Автори згаданої монографії цілком слушно розробили законопроект про внесення змін до КК України щодо визначення (унормування) засад звільнення від покарання, а також підготували проєкт аналітичної довідки Верховного Суду щодо практичного їх застосування.

дасть змогу надійно орієнтуватися в життєвих реаліях. Його застосування, на нашу думку, має спиратися, зокрема, на такі методи дослідження, як правовий прагматизм і верховенство права. *Метод правового прагматизму* визначаємо як

шлях до наукового пізнання (спосіб, процедура) правової проблематики, що токується на тлі уявлення про настання можливих наслідків через ухвалення (або вже ухвалених) конкретних рішень у законодавстві, юридичній практиці або доктрині; з метою верифікації таких рішень передбачає їх аналіз і моделювання відповідних ситуацій з урахуванням реального нормативного досвіду, державотворення, ustalених теоретичних положень; слугує обранню оптимальних, найбільш вигідних варіантів соціально корисних дій для нормального функціонування правової системи держави відповідно до вимог верховенства права³⁸.

Щодо верховенства права, то слід погодитися з обґрунтованим висновком Л. Музики про те, що цей всесвітній феномен конче потрібно використувати як науковий метод дослідження у сфері правознавства – діяльності держави, органів місцевого самоврядування та приватноправових відносин; він уможливить значно розширити горизонти пізнання предмета правової науки загалом і права та правової політики зокрема. Вчена запропонувала таке формулювання наукової гіпотези про існування методу верховенства права (по-іншому, юридичний метод пізнання):

‘Якщо верховенство права – планетарна соціальна цінність, в основі якої лежать інтереси, права та свободи людини, то цей феномен-ідеал може слугувати (як метод) у науковому пізнанні функціонування інститутів права і держави у конкретній країні’. Визначено, що реалізація верховенства права як наукового методу цілком реальна через методіку його застосування, свого роду практичного путівника – “Rule of Law Checklist”³⁹ (“Мірило правовладдя”)⁴⁰; для оцінювання стану функціонування елементів верховенства права цим документом Венеційської комісії передбачено застосування відповідних еталонних тестів⁴¹.

Реалізація кримінально-правової економії простежується, зокрема, в інститутах покарання, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування. Хоча визнаємо, що у формуванні цих інститутів зазначена економія не завжди витримана. До порушень аналізованого підходу можна віднести необґрунтоване запровадження в КК

³⁸ А Музика, С Багіров, ‘Верховенство права і правовий прагматизм як наукові методи дослідження’ [2023] 30(3) Вісник Національної академії правових наук України 107.

³⁹ Rule of law Checklist. Adopted by the Venice Commission at its 106-th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016) <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e)> (accessed 30.10.2025).

⁴⁰ С Головатий (укладач), *Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій. Rule of Law Checklist* (BAITE 2017) 163. Адаптований для вітчизняних потреб варіант цього документа див.: *Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України (Rule of law Checklist at national level: case of Ukraine)* (М Козюбра (ред), Кієво-Могилянська академія 2020) 144.

⁴¹ Л Музика, *Концепція цивільно-правової політики України* (Паливода А. В. 2020) 492–493 та ін.

України спеціальних норм (наприклад, передбачених статтями: 348 – посягання на життя працівника правоохоронного органу...; 379 – посягання на життя судді...; 348¹ – посягання на життя журналіста...; 400 – посягання на життя захисника...). Така законодавча практика не лише перетворює Кодекс у казуїстичний збірник, а й суперечить Конституції України: ‘Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах’ (ч. 1 ст. 21), ‘Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом’ (ч. 1 ст. 24)⁴².

13 січня 2011 р. законодавець криміналізував умисне знищення або пошкодження об’єктів житлово-комунального господарства – зокрема, каналізаційних люків, решіток на них (ст. 270¹ КК України). І це – за наявності статей: 194 (умисне знищення або пошкодження майна), 194¹ (умисне пошкодження об’єктів електроенергетики), 196 (необережне знищення або пошкодження майна). Упродовж 2020–2024 рр. було зареєстровано 45 правопорушень, передбачених ст. 270¹ КК України. Жодна справа не потрапила до суду.

Не витримує критики й інша, схожа ситуація. Натепер КК України містить п’ять статей про контрабанду різних предметів (статті 201, 201¹, 201³, 201⁴, 305). Хіба це нормально? Така діяльність дискредитує законодавця і кримінальне право.

Висновки. На підставі проведеного дослідження стверджуємо, що мовний зворот “принцип економії кримінальної репресії” є рудиментом минувшини, принаймні радянської доби. Його зміст суперечить розумінню права, такий “принцип” – неприродне утворення для цивілізованого суспільства.

Загалом кримінальне законодавство є пунітивним (каральним). Проте цей факт не є визначальним у правовій державі, оскільки законодавець і юридична практика сповідують баланс публічних і приватних інтересів. Головно йдеться про розумні межі застосування засобів кримінально-правового характеру. В основу реалізації такого завдання має бути покладена кримінально-правова економія – соціально зумовлений у законодавчій і правозастосовній діяльності емпіричний підхід до розв’язання відповідних проблем у кримінальному праві шляхом реалізації низки принципів, зокрема законності, юридичної визначеності, пропорційності, *ultima ratio*, гуманізму. Його використання ґрунтується передусім на методах правового прагматизму і верховенства права.

Верховенство права є основним, а правовий прагматизм допоміжним у цій парі наукових методів дослідження. Правовий прагматизм може “згладжувати” суперечність між правовою реальністю і законодавчими засобами її опису й нормативного відтворення у випадках, коли це не порушуватиме принципу верховенства права.

⁴² Конституція України від 28 червня 1996 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення 30.10.2025).

Кримінально-правова економія стосується не лише покарання – його видів, міри, санкцій. Такий підхід поширюється на будь-які інститути (окремі норми) Загальної й Особливої частин КК України. Він охоплює широку проблематику юридичної реальності, що втілюється в законодавчій і правозастосовній діяльності. Це – криміналізація / декриміналізація діяння чи пеналізація / депеналізація кримінального правопорушення, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання. Отже, предмет кримінально-правової економії дещо виходить за межі усталеного розуміння предмета кримінального права (фактично – предмета КК України). Ним визнаються суспільні відносини, які виникають і функціонують у зв'язку із вчиненням особою: а) діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, і застосуванням до неї за це певних покарань або інших кримінально-правових засобів; б) діяння, що потребує декриміналізації або уваги законодавця в аспекті посилення чи пом'якшення кримінальної відповідальності за його вчинення (зокрема пеналізації / депеналізації, доповнення певних складів кримінальних правопорушень кваліфікуючими ознаками або виключення таких ознак); в) діяння, не передбаченого КК України, але ступінь суспільної небезпеки якого зумовлює криміналізацію.

Подальше дослідження порушеної проблеми не позбавлене актуальності. Вона визначається, зокрема, такими перспективами, як пізнання взаємозв'язку кримінально-правової економії й принципу кримінальної процесуальної економії за умов воєнного стану та в повоєнний період; встановлення й аналіз інститутів (окремих норм) Кримінального кодексу України, які не узгоджені з цим підходом до правотворчості і правозастосування; розроблення теоретичної моделі мети призначення окремих видів покарання; визначення взаємної залежності предмета кримінально-правової економії та кримінально-правової політики (зокрема її принципів, методів). Також убачаємо можливість вивчення реальної потреби в запровадженні розділу “кримінально-правова економія” у межах навчальної дисципліни “кримінальне право”.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Berzin P, *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruchnyk: u 3-kh t. T. 1. Zahalni zasady* (2-he vyd., vyprav. ta dop., Dakor 2019) (in Ukrainian).
2. Fris P, *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruchnyk* (Vyd. 3-tie, dop. i pererob., Feniks 2018) (in Ukrainian).
3. Horokh O, Kolomiiets S, *Zasady zvilnennia vid pokarannia za kryminalnym pravom Ukrainy* (Norma prava 2025) (in Ukrainian).
4. Loboiko L, Banchuk O, *Kryminalnyi protses: navchalnyi posibnyk* (Vaite 2014) (in Ukrainian).
5. Matyshevskiy P, *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruch. dlia studentiv yuryd. vuziv i fak* (A.S.K. 2001) (in Ukrainian).

6. Muzyka L, *Kontsepsiia tsyvilno-pravovoi polityky Ukrainy* (Palyvoda A. V. 2020) (in Ukrainian).
7. Ponomarenko Yu, *Zahalna teoriia vyznachennia karanosti kryminalnykh pravoporushen* (Pravo 2020) (in Ukrainian).
8. Veresha R, *Kryminalne pravo Ukrainy na suchasnomu etapi. Zahalna chastyna: navchalnyi posibnyk* (Alerta 2022) (in Ukrainian).
9. Vozniuk A, *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: konspekt leksii* (Osvita Ukrainy 2016) (in Ukrainian).

Edited books

10. Holovatyi S (ukladach), *Mirylo pravovladdia. Komentar. Hlosarii. Rule of Law Checklist* (VAITE 2017) (in Ukrainian).
11. Gutorova N, 'Pryntsyp proporsiiinosti shchodo kryminalnykh pravoporushen u sferi okhorony zdorov'ia', *Polityka u sferi borotby zi zlochynnistiu: stan ta perspektyvy* (P Fris (red), Vaite 2025) 59–63 (in Ukrainian).
12. Khavroniuk M, 'Pryntsypy KK ta yoho zastosuvannia', *Proiekt novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: peredumovy rozrobky, kontseptualni zasady, osnovni polozhennia* (Iu Baulin, M Khavroniuk (red), VAITE 2024) 40–48 (in Ukrainian).
13. *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna (Ukrainsko-ievropeiski studii): pidruchnyk: u 2 knyzhakh. Knyha 1. Vstup do kryminalnoho prava Ukrainy. Vchennia pro kryminalne pravoporushennia* (O Dudorov, A Stryzhevska (red), Norma prava 2025) (in Ukrainian).
14. *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruch. dlia studentiv yuryd. vuziv i fak.* (P Matyshevskiy (red), Yurinkom Inter 1997) (in Ukrainian).
15. *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruchnyk* (O Lytvynov (red), Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2020) (in Ukrainian).
16. *Mirylo verkhovenstva prava (pravovladdia) natsionalnoho rivnia: praktyka Ukrainy (Rule of law Checklist at national level: case of Ukraine)* (M Koziubra (red), Kyievo-Mohylianska akademiia 2020) (in Ukrainian).
17. Stashis V, *Vybrani pratsi* (V Tatsiy (red), Pravo 2015) (in Ukrainian).
18. *Ukrainske kryminalne pravo. Zahalna chastyna: pidruchnyk* (V Navrotskiy (red), Yurinkom Inter 2013) (in Ukrainian).

Journal articles

19. Hilgendorf Eric, 'Punitivität Und Rechtsgutslehre: Skeptische Anmerkungen Zu Einigen Leitbegriffen Der Heutigen Strafrechtstheorie' [2010] 22(4) Neue Kriminalpolitik 125–131.
20. Bakhurynska O, 'Pryntsyp ekonomii kryminalno-pravovoi represii: do vyznachennia poniattia' [2017] 4 Pravo i suspilstvo 204–210 (in Ukrainian).
21. Bernaziuk Ya, 'Pryntsyp proporsiiinosti u praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny' [2021] 6(18) Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia 197–214 (in Ukrainian).
22. Bernaziuk Ya, 'Pryntsyp protsesualnoi ekonomii yak skladova efektyvnosti administratyvnoho sudochynstva' [2021] 6(18) Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia 133–142 (in Ukrainian).
23. Hilgendorf Eric, 'Punitivnoe zakonodatel'stvo i ugovovno-pravovaja doktrina. Skepticheskie zamechaniya k nekotorym rukovodjashhim terminam sovremennoj teorii ugovovnogo prava' [2012] 1 Voprosy rossijskogo i mezhdunarodnogo prava 111–141 (in Russian).
24. Koroied S, 'Zastosuvannia pryntsypu protsesualnoi ekonomii v tsyvilnomu sudochynstvi v umovakh voiennoho stanu' [2023] 4 Yurydychnyi visnyk 45–52 (in Ukrainian).
25. Makhinchuk V, 'Pryntsyp ekonomii represii u novomu Kryminalnomu kodeksi Ukrainy – vazhlyva zaporuka adekvatnosti pokarannia' [2001] 11 Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo 69–72 (in Ukrainian).

26. Muzychko S, 'Poniattia pryntsypu protsesualnoi ekonomii v tsyvilnomu sudochynstvi' [2022] 73(1) Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii: Pravo 92–97 (in Ukrainian).
27. Muzyka A, Bahirov S, 'Verkhovenstvo prava i pravovyi prahmatyzm yak naukovi metody doslidzhennia' [2023] 30(3) Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy 107 (in Ukrainian).
28. Snidevych O, 'Pryntsyp protsesualnoi ekonomii u sudochynstvi (dyskusini aspekty)' [2024] 81(1) Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii: Pravo 242–247 <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.38> (in Ukrainian).
29. Vasylyna N, Hansetska V, 'Realizatsiia pryntsypu protsesualnoi ekonomii v tsyvilnomu sudochynstvi' [2024] 4(57) Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk 46–50 (in Ukrainian).
30. Yesimov S, Borovikova V, 'Protsesualna ekonomiiia yak pryntsyp administratyvnoho sudochynstva' [2023] 4 Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav 60–71 <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-4-8> (in Ukrainian).

Conference papers

31. Azarov D, 'Shtraf za vbyvstvo: meta pokarannia u fokusi sudovoi dyskretsii', *IUS PUNIENDI: holosy epokh v suholossi dniv – do 85-richchia vid dnia narodzhennia prof. M. I. Panova (in memoriam): materialy kruhloho stolu, shcho vidbuvsia u mezhakh IKh Kharkivskoho mizhnarodnoho yurydychnoho forumu 27 ver. 2025 r.* (Iu Ponomarenko (red), Pravo 2025) 98–106 (in Ukrainian).
32. Buchyk A, 'Zastosuvannia pryntsypu protsesualnoi ekonomii v umovakh voiennoho stanu' (*Shosta Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia "Administratyvna yustytisiia v Ukraini: problemy teorii ta praktyky" Sotsialni prava. Vyklyky voiennoho chasu, 6 lypnia 2023 roku*) <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Princip_proces_ekonomii_Buchik_6_07_2023.pdf> (accessed 20.11.2025) (in Ukrainian).
33. *IUS PUNIENDI: holosy epokh v suholossi dniv – do 85-richchia vid dnia narodzhennia prof. M. I. Panova (in memoriam): materialy kruhloho stolu, shcho vidbuvsia u mezhakh IKh Kharkivskoho mizhnarodnoho yurydychnoho forumu 27 ver. 2025 r.* (Iu Ponomarenko (red), Pravo 2025) (in Ukrainian).

Dictionaries and Encyclopedias

34. Panov M, 'Pryntsypy kryminalnoho prava', *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. T. 17: Kryminalne pravo* (V Tatsiy (holova), V Borysov (zast. holovy) red. kol., Pravo 2017) 825–826 (in Ukrainian).
35. *Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tt. Tom 3: Z* (I Bilodid (red), Naukova dumka 1972) (in Ukrainian).
36. *Yurydychna entsyklopediia: V 6 t. T. 5: P – S* (Iu Shemshuchenko (holova redkol), Ukr. entsykl. 2003) (in Ukrainian).

Theses

37. Kaniuka I, 'Pryntsyp protsesualnoi ekonomii v kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy' (avtoref dys kand yuryd nauk, 2015) (in Ukrainian).
38. Koroied S, 'Protsesualne zabezpechennia efektyvnosti tsyvilnoho sudochynstva' (dys dokt yuryd nauk, 2014) (in Ukrainian).
39. Soproniuk I, 'Pryntsyp protsesualnoi ekonomii v kryminalnomu protsesi Ukrainy' (dys kand yuryd nauk, 2011) (in Ukrainian).

Websites

40. Bernaziuk Ya, 'Pryntsyp proporsiiinosti (dotrymannia balansu) yak vazhlyva skladova verkhovenstva prava' (Natsionalna shkola suddiv, 3 hrudnia 2024 roku) 27 <<https://court.gov.ua>>

- gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/114_principle_of_proportionality_bernaziuk.pdf> (accessed 30.10.2025) (in Ukrainian).
41. Luspenyk D, 'Tsyvilnyi protses v umovakh voiennoho stanu' (Natsionalna shkola suddiv Ukrainy, 13 travnia 2022 r.) <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_05_20_prezent_Luspenik.pdf> (accessed 20.11.2025) (in Ukrainian).
  42. Represiia – tse shcho take, vyznachennia prostymy slovamy, sut, pryklad (03.04.2025) <<https://karapuziki.com.ua/represiia-tse-shcho-take-vyznachennia-prostymy-slovamy-sut-pryklad>> (accessed 20.11.2025) (in Ukrainian).

Anatolii Muzyka

CRIMINAL-LAW ECONOMY: THE CORE OF THE ISSUE

ABSTRACT. The article provides a critical analysis of the linguistic expression “principle of economy of criminal repression”, which has long been employed in legal scholarship. This formulation traditionally serves to explain certain state activities, usually characterized in a positive aspect. However, such an understanding of this expression is incorrect, as it fails to create the necessary semantic unity. Practical arguments are presented in support of the author’s position, including the legislative definition of the concept of “repression”, which is imbued with negative content.

It is argued that linking economy with repression constitutes a clear categorical error. More importantly, there are no grounds for distinguishing such a principle within criminal law. In this regard, attention is drawn to the scholarly contributions of proceduralists, who study not the “economy of repression” (which is entirely correct), but rather the principle of procedural economy.

Significant attention is also devoted to the principle of proportionality in law, which has universal significance and is therefore reflected in many domestic branches of legislation. The practice of the Constitutional Court of Ukraine and the Supreme Court, which actively employ this principle, is cited.

The purpose of the study is defined as conceptualizing the understanding of the empirical approach of “criminal-law economy” to solving relevant problems in legislative and law-enforcement activity, and substantiating the necessity of its introduction.

The effectiveness of applying the proposed approach is directly linked to the proper selection of methodological tools that allow reliable orientation in social realities. According to the author, its application should rely, inter alia, on such research methods as legal pragmatism and the rule of law. The content of these methods is disclosed.

It is emphasized that criminal legislation is generally punitive in nature. However, this fact is not decisive in a rule-of-law state, since both the legislator and legal practice adhere to a balance of public and private interests. The main issue concerns reasonable limits on the use of criminal-law measures. The implementation of this task is grounded in criminal-law economy – an empirically based, socially conditioned approach in legislative and law-enforcement activity to resolving relevant problems in criminal law through the realization of a set of principles, including legality, legal certainty, proportionality, ultima ratio, and humanism.

The updated approach concerns not only punishment. It extends to the formation of any institutions (individual norms) of both the General and Special Parts of the Criminal Code of Ukraine. This approach encompasses a wide range of legal realities embodied in legislative and law-enforcement activity, including criminalization/decriminalization of acts, penalization/depenalization of criminal offenses, release from criminal liability, release from punishment, and exemption from serving a sentence. Prospects for further research into the problem are outlined.

KEYWORDS: criminal-law economy; principle of proportionality; rule of law; legal pragmatism; criminal liability.